

ΕΝΩΣΕΙ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΣΤΙΣ 25 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ

Ο «κομμουνιστικός ορίζοντας», η ισότητα

Η αριστερή κυβέρνηση ως μεγάλο πολιτικό στοίχημα και όχι ως ιστορική βεβαιότητα

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΔΟΥΖΙΝΑ

» Λίγο πριν τις εκλογές του 2012, το περιοδικό των πλουσίων *Forbes* δημοσίευσε άρθρο κάποιου Bill Frezza με τίτλο «Δώστε στην Ελλάδα αυτό που της αξίζει: τον κομμουνισμό». Ο πλανήτης χρειάζεται ένα σύγχρονο παράδειγμα του κομμουνισμού εν δράσει και δεν υπάρχει καλύτερος υποψήφιος από την Ελλάδα: «Πετάξτε τους από την Ε.Ε., κόψτε την ροή των τζάμπα ευρώ και μετά καθίστε αναπαυτικά και απολαύστε για μια γενιά την καταστροφή» (βλ. goo.gl/6msY3H). Δεν ξέρω πού βρήκε ο κ. Frezza τα «τζάμπα ευρώ», αλλά αυτή πρέπει να είναι μια από τις πρώτες εμφανίσεις της ιδέας της «αριστερής παρένθεσης» — λιγότερο σύντομης, βέβαια, από ότι μας λένε εσχάτως.

Τον θυμήθηκα ξανά τη Δευτέρα, που αναγγέλθηκαν οι εκλογές του Γενάρη. Της Ελλάδας, λοιπόν, της αξίζει ο κομμουνισμός! Όχι βέβαια ο κομμουνισμός του παλαιά ποτέ «υπαρκτού». Ούτε είναι βέβαια καθολικός ο κομμουνισμός ενός κόμματος με συγκεντρωτισμό για τα μέλη και δημοκρατία για τους ηγέτες. Άλλωστε, οι επιθέσεις της ηγεσίας του ΚΚΕ στον ΣΥΡΙΖΑ δεν στηρίζονται στην σταθερότητα της πίστης ή τη βεβαιότητα των αξιών αλλά ακριβώς στο αντίθετο. Όπως ξέρουμε από την Ιστορία, ο δογματισμός εκφράζει τον ανομολόγητο φόβο ότι οι υποτιθέμενες «ακλόνητες αλήθειες» είναι ψεύτικες, οι απόλυτες αξίες ιδεολογήματα, και αυτοί που χαρακτηρίζονται εχθροί οι μεγαλύτεροι φίλοι και σύμμαχοι.

Θα απαντήσω λοιπόν στον κ. Frezza παραφράζοντας τον Γκράουτσο Μαρξ: «Γιατί μας κατηγορείς για κομμουνισμό, αφού είμαστε κομμουνιστές». Έτσι λειτουργεί η εγγλεϊανή διαλεκτική: το υποκείμενο επεμβαίνει στο αντικείμενο, στο κοινωνικό γίνεσθαι, και το διασπά μεταξύ της μερικής και αρνητικής του πλευράς (του κρατικού και παλαιοκομματικού κομμουνισμού) και της καθολικής του έκφρασης, του κομμουνισμού ως πολιτικού ορίζοντα και ιδέας. Στη διαλεκτική, το καθολικό δεν αποτελεί μια ανεξάρτητη «ουσία» που συγκρούεται με το μερικό. Αντίθετα, το καθολικό αναδύεται μέσα από τησχάση του μερικού. Μ' αυτό τον τρόπο ριζοσπαστικοποιείται το υποκείμενο και μεταμορφώνεται η κοινωνία.

Ο κομμουνισμός ως ορίζοντας

Όπως λέει ο Μπαντιού, μετά τον Πλάτωνα η φιλοσοφία δεν μπορεί να ασχοληθεί με την πολιτική χωρίς να διαλογισθεί για τον κομ-

μουνισμό. Και, όπως έλεγε ο Μαρξ, ο κομμουνισμός έχει εμφανιστεί στην Ιστορία είτε ως πολιτικό κίνημα είτε ως ιδέα. Ο κομμουνιστικός ορίζοντας υπερβαίνει και πολιτικοποιεί τις ιστορικές του εκφράσεις και εγκαταλείπει την πίστη στην ιστορική νομοτέλεια. Η ιδέα του κομμουνισμού εγκυβερνά υποκείμενα, επικαθορίζει τις κοινωνικές σχέσεις και επαγγέλλεται τον ριζοσπαστικό ανθρωπισμό που συμφιλιώνει τον άνθρωπο με τον συνάνθρωπο και τη φύση.

Στη μορφή του ως ορίζοντας, ο κομμουνισμός αποτελεί διαχωριστική γραμμή και τόξο που όσο τον πλησιάζουμε τόσο απομακρύνεται. Όχι γιατί χάνεται ή γιατί δεν είναι εφαρμόσιμος, μια ιδεαλιστική ουτοπία του μέλλοντος. Ο ορίζοντας παραμένει πάντα ανοικτός και άπιαστος, αλλά ενσωματώνεται σαν προοπτική και οδηγεί την καθημερινή μας πρακτική. Αποτελεί, λοιπόν, ένα είδος «κανονιστικής» ιδέας. Κάθε επιμέρους εφαρμογή της ανοίγεται σε παραπέρα βήματα, αλλάζοντας και τον στρατηγικό στόχο και το υποκείμενο. Δεν αποτελεί ο κομμουνισμός, επομένως, το τέλος, είτε με τη μορφή του τερματικού σταθμού είτε του σκοπού μιας τελεολογικής πορείας. Δεν θα υπάρξει στιγμή που θα αναφωνήσουμε: «Φτάσαμε, έχουμε κομμουνισμό, πετύχαμε». Ο κομμουνιστικός ορίζοντας υπάρχει εδώ και τώρα, ενσωματωμένος σε κάθε σχέση, κάθε αγώνα, κάθε νίκη, αλλά ακόμη και στις αποτυχίες μας. Αποτύχαμε, θα προσπαθήσουμε ξανά, θα αποτύχουμε καλύτερα, θα πούμε με τον Μπέκετ. Κι επειδή αποτύχαμε καλύτερα, είμαστε τώρα στο κατώφλι της επιτυχίας.

Ισότητα και δημοκρατία

Αν ο ορίζοντας είναι η μορφή του κομμουνισμού, δύο είναι οι βασικές αρχές και στοχεύσεις του: ισότητα και δημοκρατία.

Ισότητα. Υποστηρίζουν οι φιλελεύθεροι ότι η ελευθερία αποτελεί τη μόνη ριζοσπαστική αξία. Η ισότητα μας λένε, δεν ορίζεται εύκολα, είναι πολύπλοκη και αντιφατική. Ισχύει το αντίθετο: η ελευθερία σημαίνει τίποτε και τα πάντα. Κύρια εκδοχή της σήμερα είναι η νεοφιλελεύθερη ελευθερία καταναλωτικών επιλογών, το να γινόμαστε μικροκαπιταλιστές του εαυτού και της ζωής μας. Αντίθετα, η έννοια της ισότητας είναι απλή: όλοι μετράμε ένα, και κανένας περισσότερο. Μια αριστερή διακυβέρνηση εξειδικεύει και βαθαινει αυτό το αξίωμα. Το βάθεμα της ισότητας αναδύει ταυτόχρονα την ελευθερία ως υπαρξιακή αυτονομία. Στον κομμουνιστικό ορίζοντα δεν υπάρχει ελευθερία χωρίς ισότητα ούτε ισότητα χωρίς ελευθερία.

Δημοκρατία. Ο νεοφιλελευθερισμός υποτάσσει την πολιτική στην οικονομία, την κυβέρνηση στη διακυβέρνηση, τη δημοκρατική αντιπαράθεση στην «επιστημονική» αλήθεια. Οι επιθυμίες των αγορών επιβάλλονται στους λαούς, και οι κυβερνήσεις μεταβάλλονται σε δικαστικούς κλητήρες ξένων και ντόπιων τραπεζιτών. Η δημοκρατία των συ-

Μαρκ Σαγκάλ, «Επανάσταση», 1937

νεχώς αποψιλούμενων αντιπροσωπευτικών θεσμών γίνεται αναίμακτη, ντεκαφεϊνέ, πιστός υπηρέτης του αρπακτικού καπιταλισμού. Σ' αυτό το περιβάλλον, κομμουνισμός σημαίνει επαναπολιτικοποίηση της πολιτικής και εκδημοκρατισμό της κοινωνίας. Η δημοκρατία επεκτείνεται από την κεντρική πολιτική σκηνή στην οικονομία, στις κοινωνικές σχέσεις, στον πολιτισμό, στην παρέα και ταυτόχρονα μεταμορφώνεται. Η εκπροσώπηση και ανάθεση σε αντιπροσώπους και θεσμούς συμπληρώνεται από μορφές άμεσης δημοκρατίας. Υπηρεσίες και αρμοδιότητες αφαιρούνται σταδιακά από την κρατική εξουσία και μεταφέρονται στη διαβούλευση και απόφαση των πολιτών. Αυτή είναι η σύγχρονη σημασία της μαρξιστικής «απονέκρωσης» του κράτους.

Ας προσθέσω, εδώ, παρενθετικά μια παρατήρηση για την προτεινόμενη συνταγματική αναθεώρηση. Στη μεταπολίτευση, διαδοχικές κυβερνήσεις μετέτρεψαν το Σύνταγμα σε shopping list προβληματικών προτεραιοτήτων της στιγμής θέσπισης τους, σε μια προσπάθεια να τις προστατεύσουν από σύντομη κατάργηση. Ο Νίτσε έλεγε ότι η ηθική αποτελεί την απολυτοποίηση ενός προσωρινού συσχετισμού δυνάμεις. Έτσι και η πρόσφατη πρόταση αναθεώρησης, της Ν.Δ. επιδίωκε τη συνταγματική καθιέρωση παροδικών ιδεολογικών προτιμήσεων. Η Αριστερά έχει τελείως διαφορετική λογική. Η απαραίτητη ριζική συνταγματική μεταρρύθμιση πρέπει να προετοιμαστεί με έναν μεγάλο εθνικό διάλογο που θα επαναπροσδιορίσει το μέλλον της χώρας και όχι μόνο του απονομιμοποιημένου πολιτειακού συστήματος. Πρέπει να ξαναεπινοήσουμε και αναδείξουμε μορφές του κοινού καλού και της άμεσης δημοκρατίας που έχουν θαφτεί κάτω από ιδιοτελή συμφέροντα. Έτσι, η «συντακτική» δύναμη του λαού που αλλάζει θεσμούς και δημιουργεί δίκαιο επιστρέφει.

Το κοινό και τα κοινά

Ισότητα και δημοκρατία είναι οι αρχές του κομμουνιστικού ορίζοντα που θεμελιώνουν το καθολικό αίτημα κοινωνικής δικαιοσύνης. Ας δούμε, σύντομα, πώς αυτός ο ορίζοντας προσδιορίζει επίκαιρα θέματα της πολιτικής και προσωπικής πρακτικής.

1. Το κοινό. Η λέξη κομμουνισμός βγαίνει από το λατινικό *communis*. Το κοινό είναι η οντολογία του κομμουνισμού, τα κοινά η βασική οικονομική του αρχή. Όπως λέει το ανυπέβλητο σύνθημα του 19ου αιώνα, «από καθένα σύμφωνα με τις ικανότητές του, στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του». Αυτή η αναφορά υποδεικνύει ότι καθέναν από μας είναι ένας μοναδικός, ανεπανάλπτος, ξεχωριστός κόσμος. Είμαστε όλοι ένα σημείο όπου διαπλέκονται και συμπυκνώνονται γεγονότα και ιστορίες, άνθρωποι και συναντήσεις, φαντασιώσεις, επιθυμίες και όνειρα, αναμνήσεις του παρελθόντος και ελπίδες για το μέλλον. Ο καθένας μας είναι ένα μοναδικό σύμπαν νοημάτων, αξιών, συνευρέσεων και εμπειριών. Γενικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η φυλή ή η σεξουαλικότητα μας δίνουν ιδιότητες που μοιραζόμαστε με άλλους, ενώ οι ξεχωριστές εμπειρίες φτιάχνουν την ανεπανάλπτη μοναδικότητά μας.

Αν ο καθένας μας είναι ένας μοναδικός κόσμος, κομμουνισμός σημαίνει έκθεση και μοίρασμα του κόσμου μας. Είμαι μοναδικός, γιατί ο κόσμος μου διαπερνάται απ' αυτόν των άλλων, των αγαπημένων και φίλων, των γνώριμων και των αγνώστων που συναντώ στο ταξίδι της ζωής. Μπορώ λοιπόν να αναπτύξω τις ικανότητές και ταλέντα μου, να ολοκληρωθώ στη μοναδικότητά μου μόνο μέσα με τις σχέσεις με άλλους. Η καπιταλιστική οντολογία μετατρέπει τη συλλογικότητα σε ένα άθροισμα ατομικότητων. Για την κομμουνιστική οντολογία, η συλλογικότητα δεν είναι ούτε ένα σύνολο εξωτερικών και τεχνικών σχέσεων ούτε εκφράζει μια κοινή ουσία ή απόλυτη ιδέα, όπως η παράδοση, το πνεύμα του έθνους ή της τάξης. Συλλογικότητα είναι το να είμαστε μαζί, συνύπαρξη, συμμετοχικός τρόπος ζωής, ο εαυτός μου ως άλλος.

Ο κομμουνιστής μεταβάλλει την αναπόδραστη έκθεση στον άλλο σε συστράτευση με φίλους και σεβασμό προς τους εχθρούς. Αποτελεί λοιπόν ο κομμουνισμός την καθολίκευση και πολιτικοποίηση αυτών που μας κάνουν μοναδικούς και αυτόνομους, κτίζοντας την ταυτότητα μέσα από την ετερότητα.

2. Τα κοινά. Χωρίζουμε τον κόσμο σε δημόσιο και ιδιωτικό. Η διάκριση αποκτά την αυστηρή σημερινή της μορφή τον 14ο και 15ο αιώνα, με τις περιφράξεις και την ιδιωτικοποίηση της γης. Το κράτος αφαίρεσε βίαια από την κοινή χρήση δάση, χωράφια, βοσκοτόπους και υδάτινους πόρους και τους έδωσε είτε στους προύχοντες είτε στην ανερχόμενη αστική τάξη, στέλνοντας τους ακτήμονες αγρότες στις πόλεις να γίνουν το προλεταριάτο της πρωταρχικής συσσώρευσης. Το δημόσιο μόνο ρητορικά είναι κτήμα του λαού. Αποτελεί ιδιοκτησία και αντικείμενο εκμετάλλευσης του κράτους, που σήμερα την ξεπουλάει αδιάντροπα.

Πέρα όμως από τη δημόσια/κρατική και την ιδιωτική περιουσία υπάρχει και η κοινοκτημοσύνη των κοινών, η *res publica*: Ο αέρας που αναπνέουμε, το νερό που πίνουμε, η θάλασσα, η γλώσσα που μιλάμε, η γνώση, ο πολιτισμός, η τέχνη και το συναίσθημα δεν αποτελούν αντικείμενα ιδιοκτησίας. Δεν ανήκουν σε κανέναν, αλλά είναι απαραίτη-

και η δημοκρατία

Έργο του Αλφόν Χόροβιτς («Νέοι Πρωτοπόροι», Μάινς 1936)

τα συστατικά της ζωής όλων. Οι νέες περιφράξεις της φύσης (νερό, ενέργεια, δάση, πάρκα), του πολιτισμού (αυστηρή πνευματική ιδιοκτησία της μουσικής, της τέχνης, του λόγου που αποκλείει τους πολλούς), ακόμη και της γενετικής μας ουσίας, μεταφέρουν τα κοινά που απέμειναν στο ιδιωτικό κέρδος. Καθετί που μπορεί να πουληθεί θα πουληθεί, λέει ο νόμος του ύστερου καπιταλισμού. Μετά θα νοικιάζουμε την ουσία μας από τους νέους ιδιοκτήτες της.

Για κάποιους φιλόσοφους, όπως ο Νέγκρι ή ο Χαρντ, ο κομμουνισμός υπάρχει ήδη εν σπέρματι στις δικτυώσεις και διασυνδέσεις της μαρξικής «δημόσιας διάνοιας» και «άυλης εργασίας» των μεταβιομηχανικών κοινωνιών. Η έμφαση αυτής της θεωρίας στην δικτυωμένη κυκλοφορία πρέπει να συμπληρωθεί όμως με τον περιορισμό της ιδιοκτησίας και ιεραρχικής διοίκησης των μέσων παραγωγής που παραμένουν αλώβητες. Αλλά η γενική κατεύθυνση είναι ορθή: ο κομμουνισμός αποτελεί καθολίκευση της οντολογίας της κοινής ύπαρξης, ενδυνάμωση του κοινωνικού ήθους, υπεράσπιση και γενίκευση των κοινών αγαθών. Οι συλλογικότητες μας αποτελούν τη συνύπαρξη και συνάθροιση μοναδικοτήτων που διαλέγονται, αποφασίζουν από κοινού και αναλαμβάνουν δημόσιες υπηρεσίες και λειτουργίες. Αυτό ήταν το μάθημα των καταλήψεων και πλατειών που (πρέπει να) διαχέονται σταδιακά σε κάθε γειτονιά και πόλη, καθώς παίρνουμε σιγά σιγά τη ζωή στα χέρια μας.

Ένας ζωντανός νεκρός και το πολιτικό στοίχημα της ριζικής αλλαγής

Στην κλασική φιλοσοφία της Ιστορίας, η αναγκαιότητα ριζικής αλλαγής αναδύεται στο κοινωνικό γίγνεσθαι και εκφράζεται μετά την κοινωνική συνείδηση και πράξη που την ολοκληρώνει. Στο μεσοδιάστημα, το παλιό καθεστώς κατοικεί σε μια γκρίζα ζώνη μεταξύ του συμβολικού και του φυσικού του θανάτου, κάπως σαν ζωντανός νεκρός. Πολύς φορές βέβαια η άμυνα του παλιού, των

πολιτικών και οικονομικών ελίτ έχει καθυστερήσει ή και ματαιώσει την αλλαγή.

Σ' αυτό το μεσοδιάστημα βρισκόμαστε στην Ελλάδα. Και τα τρία συστατικά της συστημικής αλλαγής είναι παρόντα. Πρώτα, η γενικευμένη λαϊκή απόρριψη του συστήματος κοινωνικής εξαθλίωσης, διαφθοράς και διαπλοκής. Δεύτερον, το πολιτικό υποκείμενο που είναι έτοιμο να αναλάβει τη διακυβέρνηση. Τρίτον, υπάρχει καταλύτης, η σπίθα που ταιριάζει την κοινωνική απόρριψη με το πολιτικό υποκείμενο. Είναι το Μνημόνιο που επιτρέπει την δημιουργία του μεγαλύτερου δυνατού ηγεμονικού μπλοκ. Αλλά η άποψη ότι η Ιστορία κινείται γραμμικά είναι λάθος. Η ριζική αλλαγή αποτελεί μια δυνατότητα. Η πραγμάτωση της δεν είναι ιστορική βεβαιότητα αλλά πολιτικό στοίχημα. Μόνο η πολιτική παρέμβαση θα μετατρέψει το ενδεχόμενο σε πραγματικότητα. Υπάρχει δυνατότητα αλλά όχι εγγύηση, η κίνηση προς τον ορίζοντα εξαρτάται από μας.

Για να ανταποκριθεί στην ιστορική του ευθύνη, το αριστερό κόμμα πρέπει να έχει ευέλικτη μορφή, πορώδεις παρυφές και διαφανείς διαδικασίες που επιτρέπουν τη συνεχή αλληλεπίδραση με το περιβάλλον. Το κόμμα γίνεται συλλογικός διανοούμενος όταν εγκαταλείπει την ασφάλεια της ρουτίνας και της επετηρίδας και γίνεται εργαστήριο πειρατισμού δομών, ιδεών, μεθόδων. Οι αξίες και οι στόχοι πετυχαίνουν, αν συνοδεύονται από πραγματισμό ως προς τα μέσα. Πρέπει επομένως να αποφύγουμε τη Σκύλλα του παλατιοκομματικού ψευτο-ριζοπατισμού και τη Χάρυβδη της βολεμένης ενσωμάτωσης. Χρειάζεται αδιαπραγμάτευτη πίστη στις αρχές της ισότητας και της δημοκρατίας και ευέλικτος πραγματισμός στα μέσα που τις εφαρμόζουν. Σε αυτή τη λογική, πιστεύω, πρέπει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα των κοινωνικών πολιτικών μιας αριστερής κυβέρνησης. Βάζουμε ένα στόχο, προγραμματίζουμε μια πολιτική η επιτυχία της οποίας ανοίγει τον δρόμο για ένα βήμα παραπέρα, για βαθύτερη ριζοσπαστικοποίηση. Στη διάρκεια του αγώνα, και ο στόχος και το υποκείμενο συνεχώς αλλάζουν. Η στασιμότητα αποτελεί περίβλημα της ενσωμάτωσης. Ας δούμε δύο παραδείγματα.

Οι κοινωνικές πολιτικές μιας αριστερής κυβέρνησης: δυο παραδείγματα

Η αντιστροφή της ανθρωπιστικής κρίσης είναι απαραίτητη, αλλά δεν είναι ούτε αυτοσκοπός ούτε τερματικός σταθμός. Μετά την ανάσχεση των συμπτωμάτων, το επόμενο βήμα αντιμετωπίζει τα αίτια της κρίσης: τον αδηφάγο καπιταλισμό και την έκπτωση της δημοκρατίας. Το αξίωμα ισότητας υποδεικνύει τις πολιτικές που σταδιακά αμβλύνουν τις τεράστιες διαφορές και εντάσσουν όσους βγαίνουν από την φτώχεια στον προοδευτικό πόλο, λαϊκά στρώματα που η περιθωριοποίηση τείνει να αδρανοποιεί πολιτικά. Κάθε αίτημα και κάθε επιτυχία γίνεται έτσι βήμα μιας μακρινής πορείας και προϋπόθεση για τον επόμενο, πιο ριζοσπαστικό σταθμό.

Ζητάει η Αριστερά περισσότερη δημοκρατία και προτείνει σωστά την εισαγωγή θε-

μών όπως τα δημοψηφίσματα, η ανάκληση βουλευτών ή έμφυλες ποσοστώσεις. Όταν όμως μια αριστερή κυβέρνηση τα πετύχει, θα ανακαλύψουμε σύντομα ότι ο τυπικός εκδημοκρατισμός δεν αρκεί. Για να εκδημοκρατιστεί την κοινωνία πρέπει να εμβασθύνει και να πλατύνει τις επιδιώξεις. Η δημοκρατία δεν βελτιώνεται αν δεν γίνει τρόπος ζωής, αν δεν περάσει δηλαδή στην οικονομική, κοινωνική και προσωπική ζωή. Αποτελεί λοιπόν και η δημοκρατία έναν ορίζοντα που όσο τον πλησιάζουμε αλλάζει. Η γενική αρχή συγκεκριμενοποιείται και ταυτόχρονα μεταβάλλεται, το ουράνιο τόξο παίρνει νέα χρώματα και αποχρώσεις. Περνάμε έτσι από την ενδυνάμωση μιας αρχής που ασθενεί στην αναγνώριση της περιορισμένης εμβέλειάς της ίδιας της αρχής, που πρέπει να καθολικευθεί για να πετύχει αυτό που υπόσχεται. Έτσι λειτουργεί διαλεκτικά ο κομμουνισμός ως ορίζοντας.

Άλλο παράδειγμα: η επιλογή αδύναμων κρίκων όπου το σύστημα δεν ακολουθεί τις διακηρυγμένες αρχές του. Αυτό είναι το νόημα της έκφρασης «θα σας ταράξουμε στη νομιμότητα». Όταν οι υμνητές του κράτους διακαίον παραβιάζουν βασικές αρχές του, τότε τους τις επιβάλλει. Αλλά σύντομα θα φανεί ότι μόνος τρόπος για να τηρηθούν οι συστημικές υποσχέσεις της αξιοκρατίας και της τυπικής ισότητας είναι να επαναπροσδιοριστεί το δίκαιο στην κατεύθυνση της ουσιαστικής ισότητας. Έτσι βαθαίνει το αίτημα ισότητας και η απαίτηση δημοκρατίας, έτσι ο ορίζοντας επικαθορίζει την καθημερινότητα μας.

Να συναντήσουμε το αντικείμενο του (πολιτικού) μας πόθου

Υπάρχουν πράξεις που προετοιμάζουν και άλλες που σε κτυπούν στο κεφάλι, σαν θάυμα ή σεισμός. Προγραμματίζουμε της μεγάλες στροφές της ζωής, ζυγίζουμε τα υπέρ και τα κατά, τι να σπουδάσω, τι δουλειά να κάνω – αν βέβαια υπάρχουν δουλειές. Αλλά ο έρωτας και η επανάσταση έρχονται απρόσκλητοι, χωρίς να τους περιμένουμε, σε κτυπάν κατακούτελα, ένα *coup de foudre*. Ο έρωτας και η απόφαση σε εγκαλούν, σε κυριεύουν, δεν μπορείς να αρνηθείς.

Εδώ βρισκόμαστε σήμερα. Ο κομμουνισμός, η ριζική αλλαγή, δεν είναι τίποτε άλλο από την επιμονή σήμερα, ξανά και ξανά, στην αρχική μας απόφαση να στρατευθούμε στο αξίωμα της ισότητας και της δημοκρατίας και να αρνηθούμε το αναπόφευκτο της καταστροφής. Από τη σκοπιά του μέλλοντος, η αρχική πίστη θα φανεί θεμελιώδης και θεμελιωμένη, παρότι πιθανότατα ήταν τόσο αναγκαία όσο και ενδεχομενική. Έτσι συντελούνται οι μεγάλοι έρωτες και οι επαναστάσεις: μετά την έλευση τους τους θεωρούμε αναγκαίους και προκαθορισμένους. Αλλά αν καθυστερήσεις λίγα λεπτά στο ραντεβού, αν αναθεσεις την αλλαγή σε άλλους, στους πολιτικούς, τους γνωστούς και τους γνωστές, τότε το προκαθορισμένο γίνεται χαμένη ευκαιρία, ένας έρωτας που ποτέ δεν γνώρισες. Αποτελεί ηθική και πολιτική υποχρέωση να συναντήσουμε το αντικείμενο του πόθου μας.